

26939

Lappland

Fredrika

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

2/3-68

Nilsson, Almar 1968

Svar på ULMA:s frågel. M 82. Matordning
och bordsseder.

13 bl. 4:o

26939

Blad 1. Trar på frågestota M 82.

I. Matordning

1. Mål vard: Frukost, middag, aftonvard och kvällsarden, 2. Eftarmål, vakmål.
3. Matdags. 4. Mellan måler. "Mellasmåla"
5. Mellanmål. 6. Nej inte vad jag tror.
7. Se under 1. 8. De vanliga måltidstiderna
finns nog ändras vid arbeten som för
längre tid än annat, bl.a. brödbak
som i regel började kl. 6 på morgnen
och kunde räcka till kl. 11 på kvällen
Under slätterna åt man frukost
innan man gick ut på arbetet alltså
vid 7-tiden men även tidigare i en
del byar som var särskilt morgon-
pigga. Till sådana byar räknades Väll
strö och Kövas inom tredveåret.
Under slätterna åt man middag sedan man
slagit ut det hö man fänt den dagen
Man frösade då mat och middag i
vila medan höet förskades i sina för

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 82

Bl. 2. Ivar på frågelista N 82.
"boor". När man så på aftonen kom hem
åts det egentliga middags- eller kvard-
målet för dagen. Och innan man så
gick till sängs redan härna för nästa
dags arkten slipats åt man kvälls-
gröten med lingon sylt eller rivet
för mesost. "Kvällvarden". Som middags-
mål på slätterarbetet åts kallpann-
kaka, eller kallgröt och surmjölk som
tillsatt rökt fläsk och kokt kall
potatis, eller kokat färbock och tunn-
bröd, rivost och mesost.

9. Det var den mat som man hade de o-
lika årtiderna som betänkande vad
man åt. Som fisk, färs sådan på som-
marn, och grar på vintern. Tjockmjölk
och surmjölk mest på sommaren. Nå-
gon speciell söndagsmat annat är man
hade från mardo och till de övriga hel-
gerna fräckom nog inte. Men före jul

Bl. 3. Svar på frågelista N 82.

rustades i stort med syltar och jultak.
I en del byar skulle främmande alltid
äta i kammaren när husfolket åt
i köket och det äroda fram till fest-
söfallet. På stor skillnad på maten
till främmandet och husfolket var
det nog inte.

10. Förel var kött, fläsk, och smör, an-
nan mat, gröt, pannkaka, potatis, ris-
por och grönsaker m.m.

11. Förrätt förekom endast vid större
helgerna samt vid kalas.

12. Matsäck. Runt matsäck, "Kärlgöia" borde
vara det äldsta uttryck för ätt rusta
i matsäck. De första Kärlavjöborna
kom ju härifrån. Och namnet
Kärlavjö skall ju komma från "att
värlgöia" = rusta matsäck. Gjordes
då vara så fiterik att från denna
fick man mat till matsäcken. Av de

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 82

Bl. 4. Var på frågelistan N 82.

Sillfiken då man behövde matsäck kan nämnas: Under utfärd i skog och mark för fiske jakt arbeten av alla slag som slätter, skogsbuggning och körning i getstaden m. m., m. m.

13. Rämplig för en dags bortavaro. Lite mjölk, denna var obligatorisk i alla matsäckar samt tunnbröd eller rågkaker samt något av dessa: smör i smörasken, rökt fläsk, kall potatis, färlog, vit ost, för mest speciellt under sommaren. Mat för en dagige-
starkonten. Smör i smörasken, fil i filasken kunde även vara spec. rett mest när såmt en liter sötmjölk. Bullar förekom före mbr. år 1918 ytterst sällan i getar-
konten.

14. Matsäckerna hade man mest i väver-
kont. För getarna kallades denna getar-
kont och i mindre storlek. För fläst-

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 82

Bk. 5. Ivar på frågelista M 82.

mingsarbeten hade man en speciell kont.
"flottarkont", av tunna bräder emellan den-
ne måste vara vattenfät. I gamla tider
fram till 1880-90 talet hade man en
mindre spann, maktspann, att förvara
matväckmaten i vid alla retor, till
kyrka, stad och längre retor. Fram till
ändå längre fram i tiden förvarades
mjölk eller annan dricka i större el-
ler mindre laggade träflaskor. Från
min huskas föräldrar hem finns än-
nu förvarade flera sådana i olika
stulckor.

15. En mindre matväck att förvara i
fickan var för det mesta en smörgås
eller ett litet köttstycke. Kyrkoher-
de Bjurberg berättade under sin konfir-
mation att han vid längre retor all-
tid medhade litet kött som matväck.
16. När främmande kom till fäbo-

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 82

Pl. 6. Ivar på frågelista M 82.

Den när man kokade metost brukade
denne få låna en hästled att strä-
pa "skrovan", skummet som fattnade
efter grytkanten ovan met matan.
Denna delikatett var även uttyckt
av de barn som visades i fåboden.
Det är faktiskt en av sklaraste minne-
na jag har från fåbodvisningen i Drönn-
sjö fåboder omkr. sekelskiftet.

14. Någon särskild godbit från stadt-
retor kan jag inte komma ihåg men till
dessa kan väl väl räknas den brödnä-
se med "gravölfringlä" och kakor
som man alltid fick med sig hem från
våre gravöl- och som de hemmava-
rande fick "smaka på". Men däremot
var det vanligt att grannarna skulle
ha någon godbit när man slaktade
grisen. Det var ju inte så vanligt med
fätkött fläsk o. kött till vardagslag.

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 82

Bl. 7. Svar på frågelista N 82.

När någon ko kikat var även vanligt
att ge varandra "råmjölk" till "kalvans".
Samt även till kopring av söst.

II. Bordseder:

18. Något kväfall före måltiden har jag
inte ^{hört} berättat om här men bordet lå-
set nog fortfarande av de flesta här i det-
ta skoter.

19. Minns inte att jag sett maten ser-
veras annat än på bordet men varje
familje medlem hade sin plats. Husfar
vid en kort ändan och husmor närmast
spisen, detta komoke av praktiska skäl
då ju husmor skulle sätta fram maten
eftersom det blev fukt i faten. Och ald-
rig sett någon vid bordet med möttan på.

Uj heller fick barnen sitta orödligt
vid bordet. Uj heller sjunga vid matbordet.
Det torde väl ha gällt hela Sverige.
Minns en gammal knekt, född på

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 82

Bl. 8. Från på frågelista M 82.

Bländ, han hade tjänat vid Kungl. Jöta, eller var det Lasa lögare i folkrar under Karl IX, hans vistader på äldre dagar många år i min hemby under min tidiga barndom, denne yttjade en gång: "Ingen visste att bäringsen var folkig förrän hon sjöng då hon åt. Prämmar de som ej var våra släktingar serverades i kammaren i en del byar längs fram i tiden. Klar även lagt märke till att en del fruntimmer bruka skjuta haldduken bakåt under måltiden.

20. Som nämnts hade alla familjemedlemmar sin bestämda plats vid matbordet. Födorädsfolket hade ju egen stuga och egen köttställning här i trakten och de yngsta eller någon av de yngsta barnen samman bodde ju med dem. Endast en eller två av barnen kunde ju få översta hemmanet. De andra fick "utlöten".

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 82

Bl. 9. Svår på frågelista N 82.

Barnen fick sitta vid samma bord när de lärt sig äta gäba samt även lärt sig bordsskick. Där förmannen fick de sitta i någons knä. Han hörd salet om att förbyggade man åt de små barnen. Hört en falsk rätt i min barndom: "Folk fött långöra sedan när det gällde att äta. Vet inte betydelsen av detta uttryck. Rångöra, var det barnen eller brödet?"

Bl. Minns inte annat från min barndom än att häskedar hölde fäbodama till. Däremot skulle varje nyfött barn föräras en silversked vilka kom från endast för främmande. I hushållet hade man järnskedar som efterhand avtunnade. Sedan kom nytillskeden som också så småningom avtunnade. Sommaren 1912 vistades jag tilltamma med min sju år äldre bröder hos en storbarn-

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968
LPL. FREDRIKA
Frågl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 26939
Almar Nilsson 1968. FREDRIKA
LAPPL.

Bh. 10.

Prar på fågelista N. 82.
 de Marcus Danielson i Tenmjö, Stole skn.
 Vidrikade upp en myröding åt honom. Han
 var en stor berättare och varje kväll brukade han sitta hot ost i byggtugan där ni bodde och berätta historier från gamla tider. Han brukade säga att han inte brukade eller kunde sova innan det blev lugnt i huset då han eljest om han blev störd sedan han lagt sig fick ligga vakor hela natten. "Senast var det i gamla tider, när man slickat sin hästsked och lagt den i bordlädan och trätkålen på hyllan ovan bordet så var det sedan lugnt att lägga sig. Men nu, och sedan äldotta dottern dottern gått hushållsskolan blev det alldeles på tok, det slammes så i plåtkärten att ingen då kan sova." Minns från en ganska förmögen gård i min barndom där allt var så rent hurat och

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968
 LPL. FREDRIKA
 Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 26939
 Almar Nilsson 1968. FREDRIKA
 LAPPL.

Bl. 11. Var på fågelstta N 82.

blankt, men de hade endast hästkålar
att äta ur och varje familjemedlem
rengjorde sin hästkål efter måltiden och
lade den i klaffes kåpen och stängde
klappen vid varje tillfälle.

22. Köttet serverades i mitt bordsrum hem
med som köttoppa. Köttet lades då upp
på ett särskilt fat. Och i rorpan kokades
klump, råskalad potatis och kälrotter.

23. och 24. Har ingen kännedom om detta.

25. Som dåligt matskick antogs att söka
ut de bästa bitarna samt att söjpla
och smaka vid matbordet. Prata ordö-
digt eller tjunga samt fick man stiga
upp från bordet först när alla ätit
färdigt, samt naturligtvis först efter
att ha "lätt från maten". Pederna i des-
sa trakter var nog mycket stränga.

26. Efter dagens huvudmål vilade man mid-
dag, middags timmen. Gittorier om småa hus-

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 26939
Almar Nilsson 1968. FREDRIKA
LAPPL.

Pl. 12. Svar på frågelista M 82.

bönder borde väl ha kommit till mest i
skänkamt syfte. Som den som kyrkoherde
Tindahl som verkade här i senare delen av
förra seklet. När han bad sina drängar
"stänga hagen" medan dom vilade. Som
valkhjon vilade vi medan kreaturen tog
sin middagsrietta på någon myrholme
där vi gjort en mygggrök. En fjärbett
brasa med sur motta svar på. Ju längre
vi kunde hålla en god mygggrök ju lugnare
vilade korna. Eldstovan var ej stor på
en myrholme. När man kom in i en
gård under en måltid hälsade man en-
dast som vanligt med "god middag". Var
ej så "stuntfin" bland allmoget i detta län.
Her som jag märkt på en del andra håll
i Norrland, då värmare kusten. Var man
längeväga ifrån men bekant med hutbröd-
folket så inbjöd man att äta vid deras
bord. Sedan beffe kom i bruk blev det i

ULMA 26939, Almar Nilsson, 1968

LPL. FREDRIKA

Frgl. M 82

Bl. 13. Svar på frågelista N 82.

De flesta fall en kopp haffe efter ma-
lan. Det ansågs att självt blev man tung
och därt efter maten. Var man endast
husfolket och man var i tungt arbete
så brukade man vila på golvet efter
maten och dricka en får kaffe innan
man gick ut på arbetet. I getavägen
sökte man i regel vällokaler med gran-
byns getare om byarna låg nära strand-
na och kreaturhopen ej dösigensom
blev väldigt stor. Man byggde då getar-
stugor, gungor av olika slag. Den vanligas-
te var att binda ihop kopparna på
ett antal björklånor och sitta där
och gunga. En lång tall eller gran
som bläst omkull över en sten eller
låg kunde också bli en bra gunga.
Många får modeller gungor kunde
man få fram med god uppfinnings-
riktighet.

ULMA 26939. Almar Nilsson. 1968
LPL. FREDRIKA
Frgl. M 82